

Б86

3346р

Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

БОЧАРІНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

УДК: 159.923.5: [378.147:37.013.42]

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТЬОГО
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2012

8292

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
КОЛОМІНСЬКИЙ Наум Львович

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
БЕХ Іван Дмитрович,
Національна Академія педагогічних наук України,
директор Інституту проблем виховання;

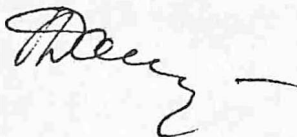
кандидат психологічних наук, доцент
ТУРИНІНА Олена Леонтіївна,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
доцент кафедри загальної психології.

Захист відбудеться 19 червня 2012 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розіслано «17» травня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний період розвитку суспільства в умовах його трансформації характеризується ускладненням життя населення України. У зв'язку з цим соціальна політика держави передбачає переосмислення всіх суспільних, індивідуально-особистісних цінностей та формування на цій основі нової системи духовно-світоглядних орієнтацій, в яких буде соціальний запит на загальнолюдські виміри людяності та гуманізму.

В основних положеннях закону України «Про освіту» та Національної доктрини розвитку освіти, питання гуманізації та гуманітаризації освіти є пріоритетними завданнями, реалізація яких повинна забезпечити перехід до нової гуманістично-інноваційної освітньої філософії. Гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей і задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини та навколишнього середовища.

На реалізацію ідеї гуманізації освіти спрямована підготовка педагогічних кадрів, яка покликана сприяти розвитку національно свідомих і духовно багатих професіоналів вищого ґатунку. Особливо актуальною є проблема становлення соціальних педагогів, які впливають на процес соціальної адаптації особистості, формування її потреб, цілей, можливостей самореалізації. Це можливо лише на основі створення і розвитку дієвої та мобільної системи соціально-педагогічної й психологічної допомоги людині. За результатами досліджень науковців виявлено, що для досягнення успіху в реалізації своєї гуманної місії соціальний педагог має здійснювати позитивний вплив на інших, мати ціннісне ставлення до них. Учені переконливо доводять, що альтруїстичний рівень соціально-психологічної допомоги властивий лише тому соціальному педагогу, в структурі особистості якого домінує гуманістична складова.

Проблема гуманістичної спрямованості соціального педагога є надзвичайно актуальною для сучасної психологічної науки та освітньої практики. У сучасній психолого-педагогічній літературі гуманістичну спрямованість розглядають як розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Н.Ф. Шевченко); як вибіркове ставлення особистості до дійсності (О.Ф. Бондаренко, С.В. Яремчук); як динамічне особистісне утворення (Н.В. Чепелева, Т.М. Данилова); як сукупність особистісно-ціннісних якостей людини (Е.О. Помиткін, О.М. Лисенко, Н.В. Нерух); як готовність особистості до встановлення відповідних стосунків з оточуючими (В.А. Семиченко, А.В. Суценко, Т.В. Титаренко).

Дослідженням цього феномена займаються психологи й педагоги, які обґрунтовують особистісно-орієнтований характер соціальної роботи як професійної діяльності (С.О. Белічева, І.А. Зимня, Б.Ю. Шапіро); розглядають специфіку роботи соціального педагога з дітьми-інвалідами (І.Б. Іванова, В.П. Кравченко); з девіантними підлітками (Т.К. Завгородня, І.В. Козубовська), з сім'єю (О.Г. Луганцева); вивчають готовність соціальних педагогів до здійснення освітньо-дозвілєвої діяльності (О.В. Безпалько, С.Ю. Пащенко, Л.Є. Пундик); набуття професійно-етичної культури (О.В. Пономаренко); розглядають умови

особистісного розвитку майбутнього соціального педагога (Р.Х. Вайнола); розвитку емпатії (Ч.І. Лопсан); досліджують аксіологічний потенціал гуманізації фахової підготовки (В.П. Голован).

Проте серед досліджень з проблеми професійної підготовки соціальних педагогів не виявлено спеціальних праць, присвячених формуванню гуманістичної спрямованості як провідної для соціального педагога. Таким чином, соціальна і психологічна значущість проблеми та її недостатнє вивчення в психолого-педагогічних дослідженнях обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Психологічні особливості формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» з проблеми «Розвиток особистості в різних умовах соціалізації». Тему дисертації затверджено Вченою радою Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (протокол №5 від 6 квітня 2004 року) та рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН в Україні (протокол №1 від 25 січня 2005 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність гуманістичної спрямованості, експериментально виявити психологічні особливості структурних складових гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів та розробити розвивальну програму формування в них досліджуваного феномена.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми гуманізації особистості, визначити сутність гуманістичної спрямованості та її структуру в майбутніх соціальних педагогів за різними науковими підходами.
2. Обґрунтувати критерії, показники та рівні сформованості гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.
3. Експериментально виявити рівні сформованості гуманістичної спрямованості та психологічні особливості складових її структури в майбутніх соціальних педагогів.
4. Розробити, апробувати та впровадити програму формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що гуманістична спрямованість майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки розвивається недостатньо, а її формування буде більш успішним шляхом впровадження спеціальної програми, спрямованої на актуалізацію складових, які становлять внутрішню її сутність, стаючи суб'єктивно значущими психологічними компонентами, оскільки утворюють інтегративну систему і визначають ціннісне ставлення до інших та до себе, професійне самовизначення й самореалізацію, культурні та професійні компетенції, позитивну соціально-комунікативну активність особистості.

Об'єкт дослідження – гуманістична спрямованість майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки.

Предмет дослідження – психологічні особливості формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз наукової філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; *емпіричні*: психодіагностичне тестування, спостереження, анкетування; констатувальний та формувальний експерименти; конструювання психологічних завдань, проблемних ситуацій; систематизація та узагальнення якісних та кількісних даних дослідження; *методи математичної статистики*: кореляційний (за коефіцієнтом лінійної кореляції Пірсона) та факторний аналіз; критерій Стюдента для перевірки достовірності експериментально отриманих даних. На різних етапах дослідження використовувався комплекс психодіагностичних методик (див. ст.7 автореферату)

Експериментальна база дослідження – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. До дослідження було залучено 265 студентів ВНЗ.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

– *уперше* визначено поняття «гуманістична спрямованість соціального педагога»; обґрунтовано структурні компоненти (соціально-когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний, конативний) гуманістичної спрямованості соціального педагога та особливості їх формування в процесі професійної підготовки студентів; обґрунтовано психологічний зміст структурних компонентів (професійна компетентність, рефлексія гуманістичних цінностей, просоціальна, особистісно-ціннісна мотивація, почуття емпатії, альтруїзм, толерантність, соціальна комунікабельність та ін.) гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога; визначено критерії (ціннісне ставлення до інших та до себе, професійне самовизначення й самореалізація, культурні та професійні компетенції, позитивна соціальна-комунікативна активність), показники й рівні (високий, середній, низький) формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів; обґрунтовано та розроблено програму формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.

– *розширено та доповнено зміст* поняття «гуманістична спрямованість особистості», а також змістовно-сміслову наповненість її структурних компонентів;

– *набуло подальшого розвитку* знання про гуманістичну спрямованість та шляхи її формування в майбутнього соціального педагога.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблений психодіагностичний інструментарій може використовуватися практичними психологами, профконсультантами, викладачами вищого педагогічного закладу з метою визначення рівня сформованості гуманістичної спрямованості в майбутніх соціальних педагогів; програма формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога може впроваджуватися в практику підготовки фахівців вищої школи; визначена сукупність професійно значущих якостей, які характеризують гуманістичну

спрямованість майбутніх соціальних педагогів може бути використана при розробці професіограм соціальних працівників різного профілю та іншої навчальної документації для підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Положення та висновки, відображені в дослідженні, можуть бути використані у змісті комплексу лекційно-практичних курсів, що входять у навчальні плани підготовки соціальних педагогів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження у формі доповідей та повідомлень оприлюднені на науково-практичних та науково-методичних конференціях, зокрема:

міжнародних: IV науково-практична конференція «Психологічна наука і практика: соціально-психологічні проблеми удосконалення організаторської діяльності» (Київ, 2005), науково-практична конференція «Формування професійної ментальності майбутнього спеціаліста системи дошкільної освіти» (Білорусія, Мінськ, 2006), I конференція «Проблеми організації та діяльності психологічної служби: реалії, досвід і перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2006), науково-практична конференція «Методологічні засади практичної психології» (Переяслав-Хмельницький, 2008), II науково-практичний конгрес «Проблеми розвитку сучасної психологічної допомоги: концепції і практики» (Гурзуф, МДЦ „АРТЕК”, 2009), II науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Київ – Кам’янець-Подільський, 2010);

всукраїнських: науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах» (Чернігів, 2006), «Розвиток наукових досліджень у педагогічних ВНЗ в умовах реалізації завдань Болонської декларації» (Переяслав-Хмельницький, 2007), Перші Коломенські читання (Київ, 2007), науково-практична Інтернет-конференція «Сучасна парадигма формування професіоналізму майбутніх фахівців» (Переяслав-Хмельницький, 2011), а також на звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (2005-2011р.р.), засіданнях кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (2005-2011 р.р.).

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка №1 від 11.01.2010 р.), Інституту соціальної роботи та управління НПУ ім. М.П. Драгоманова (довідка №64/10 від 21.01.2010 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка №583 від 22.06.2010 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 14 одноосібних працях, з яких 13 статей – у фахових виданнях, матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (210 найменувань, з них 5 іноземною мовою) та 16 додатків. Основний зміст дисертації викладений на 182 сторінках комп’ютерного набору. Робота містить 16 таблиць і 8 рисунків на 24 сторінках. Повний обсяг дисертації – 300 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичну значущість результатів, наведено відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів, подані дані про обсяг та структуру роботи.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні основи формування гуманістичної спрямованості соціального педагога»* – презентуються результати теоретичного аналізу вивчення проблеми гуманізації особистості, визначено сутність поняття «гуманістична спрямованість», проаналізовано наукові підходи до вивчення гуманістичної спрямованості та її структури у майбутніх соціальних педагогів.

Проблема гуманізації особистості розглядалася ще в античні часи філософом Сократом, погляди якого ґрунтувалися на вченні про добро та добродійність, на усвідомленні, що саме знання є джерелом морального вдосконалення особистості. Основою роздумів Аристотеля про гуманістичність було осмислення непорушної цінності особистості, важливості розвитку її духовного світу. В епоху Відродження визначними були гуманістичні ідеї Т. Кампанелли, за позицією якого, людина – це найвища цінність із безмежними можливостями. В епоху Просвітництва Г.С. Сковорода утверджував положення про те, що сутність людини визначається її гуманістичним ставленням до суспільства та до іншої людини. У ХХ ст. визначними стали ідеї А. Швейцера, який шлях до утвердження гуманістичних ідеалів вбачав не в соціальних перетвореннях, а в особистих зусиллях окремих людей, спрямованих на покращення «природи людини», яка за будь-яких умов зберігає справжню людяність. Отже, історія філософської думки вміщує різноманітні теоретичні ідеї гуманізації особистості, що створили міцне підґрунтя для розвитку психології.

Представниками зарубіжної гуманістичної психології доведено, що гуманізація соціальних інститутів і особистісне зростання – це процеси, що взаємно обумовлюють один одного. У теорії самоактуалізації А. Маслоу проблема гуманізації особистості пов'язана з подальшим розвитком особистості, вибором нею власного життєвого шляху та самореалізацією. У межах екзистенціального підходу Р. Мея, процес гуманізації особистості споріднений з розвитком соціальної інтегрованості, ціннісних орієнтацій, духовності та свободи індивіда. Повага до людини, її індивідуальності та самостійності, виходячи з феноменологічної позиції К. Роджерса, є важливими складниками гуманізації особистості.

Сучасна російська та вітчизняна психологічна наука здійснює пошук нових ефективних шляхів гуманізації особистості. У межах особистісно орієнтованого підходу, І.С. Якиманська довела, що гуманізацію як суспільний процес можна реалізувати, якщо мета навчання і виховання буде спрямована на формування гармонійної, толерантної особистості, здатної до самовизначення та самовдосконалення. Виходячи з концепції життєвого шляху особистості К.О. Абульханової-Славської, гуманізація індивідуума – це стратегія самоствердження людини шляхом зміни життя відповідно до власних цінностей та вміння поєднувати індивідуальні особливості, статусні й вікові домагання з морально-духовними вимогами суспільства та оточуючих. На засадах структурно-динамічного підходу до проблеми розвитку особистості М.Й. Боришевський показав, що гуманізація особистості передбачає єдність загальнокультурного,

соціально-морального та професійного розвитку людини. З точки зору Г.О. Балла, який дотримується особистісно орієнтованого підходу, гуманізація особистості можлива завдяки демократизації освіти, створення умов для творчого саморозвитку індивідуума. Особистісно орієнтована концепція І.Д. Беха зводиться до ствердження людини як найвищої цінності, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності, що є сутністю гуманізації особистості.

Важливе місце в гуманізації особистості має її суб'єктна спрямованість. Згідно з епігенетичною концепцією Е. Еріксона, спрямованість особистості розвивається завдяки подоланню нею життєвих криз. За структурною концепцією Р. Кеттела, спрямованість особистості – це відносно постійні її тенденції реагувати та діяти певним чином. Виходячи з чотирьохрівневої ієрархічної моделі особистості Г. Айзенка, спрямованість – це мотиви, інтереси та переконання, які формують певний тип особистості. Спрямованість, за С.Л. Рубінштейном, це установки, потреби, інтереси й мотиви особистості; за позицією Л.І. Божович – це система провідних мотивів, в якій визначальне місце має один найбільш сильний з домінуючих мотивів. Виходячи із системного уявлення про особистість, В.В. Рибалка розглядає спрямованість як модус особистості, стрижень її структури, що визначає ініціативну поведінку людини. Відмінну від вище названих концепцій, запропонував Б.С. Братусь. Саме гуманістичний змістовний рівень спрямованості особистості він визначив як прагнення людини до створення таких результатів, які принесуть благо людям та суспільству в цілому.

Аналіз досліджуваної проблеми засвідчив наявність різноспрямованих визначень поняття «гуманістична спрямованість особистості»: Г.О. Балл, І.Д. Бех, Н.Л. Коломінський визначають її як ціннісно-мотиваційну властивість особистості, Б.Г. Ананьєв, О.Ф. Бондаренко дотримуються позиції, за якою гуманістична спрямованість є вибіркоким ставленням до дійсності, Н.В. Чепелева, Т.М. Данилова розглядають гуманістичну спрямованість як динамічне особистісне утворення, в змісті якого домінують не лише пізнавальні, але й альтруїстичні, емпатійні мотиви, готовність до співробітництва, збалансована система екзистенціально-гуманістичних ціннісних орієнтацій та високий рівень здатності до самопізнання. У роботах О.М. Лисенко гуманістична спрямованість особистості розглядається як складне структурно-особистісне утворення, яке відображає схильність особистості до активної діяльності на основі домінуючих суспільних інтересів, вищих соціальних і загальнолюдських потреб та передбачає позитивну життєву установку. У дослідженні С.В. Яремчук гуманістична спрямованість особистості розглядається як динамічне психічне утворення, що характеризується домінуючими мотивами, які визначають стійке, активно-дійове, позитивне ставлення особистості до дійсності, оточуючих людей, самого себе.

Теоретичний аналіз досліджень гуманістичної спрямованості особистості (Н.Л. Коломінський, Н.В. Чепелева, Н.В. Нерух, О.М. Пархоменко) показав, що в її структурі превають такі компоненти: мотиваційний (просоціальна мотивація, прагнення до самовдосконалення); когнітивний (знання та уявлення особистості про гуманізм, гуманність, гуманістичну спрямованість); діяльнісний (діалогічність, готовність до співпраці, схильність особистості до активної гуманістичної діяльності, свідомий вибір поведінки та дій відповідно до загальних моральних

цінностей та ідеалів суспільства); емоційно-ціннісний (домінування альтруїстичних, емпатійних установок у роботі з людьми, відкритість, чуйність, милосердність, толерантність, людяність, рефлексія).

У сучасних наукових дослідженнях вивчення особливостей професійної підготовки соціального педагога здійснюється з урахуванням певних особистісних утворень таких, як: культурні та професійні компетенції особистості (В.А. Поліщук, О.В. Пономаренко, О.І. Москалюк); готовність до професійного самовизначення та самореалізації (К.В. Бакланов, Л.В. Бондар, Р.В. Чубук); ціннісне ставлення до інших та до себе (Ю.Н. Галагузова, С.Ю. Пащенко, Р.Х. Вайнола); позитивна соціально-комунікативна активність (А.Й. Капська, О.І. Гура, З.П. Бондаренко та ін.).

Отже, вивчення проблеми формування гуманістичної спрямованості особистості та професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволило розглядати гуманістичну спрямованість майбутнього соціального педагога як *інтегроване особистісне утворення, що акумулює в собі просоціальні мотиви, альтруїстичні установки, гуманістичні переконання, які визначають стиль педагогічної взаємодії на засадах морально-етичної культури*. Структуру цього феномена визначають соціально-когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та конативний компоненти.

Визначені теоретичні підходи до проблеми і лягли в основу експериментального дослідження особливостей формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів.

У **другому розділі** – *«Емпіричне дослідження психологічних особливостей прояву гуманістичної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів»* – сформульовано основні завдання констатувального етапу дослідження; подано результати експериментального вивчення особливостей розвитку складових гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів; обґрунтовано критерії, показники та рівні розвитку гуманістичної спрямованості зазначеної категорії досліджуваних.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей прояву гуманістичної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів проводилося за допомогою комплексу взаємодоповнюючих психодіагностичних методів, зокрема: рівень сформованості емоційно-ціннісної сфери вимірювався за допомогою методики «Діагностика соціально- психологічних установок особистості у сфері мотивації і потреб» (авт. О.Ф.Потьомкіна), опитувальника «Діагностика рівня емпатії» (авт. І.М.Юсулов, у модифікації М.С.Нікіреєва), опитувальника «Індекс толерантності» (авт. Г.У.Солдатова, О.А.Кравцова, О.С.Хухлаєв, Л.А.Шайгерова). Для комплексного діагностування мотиваційної сфери майбутніх соціальних педагогів було застосовано методика «Визначення типу майбутньої професії» (авт. Є.О.Клімов), методика «Дослідження спрямованості особистості» (авт. Є.М.Нікіреєв), опитувальник «Діагностика потреби в самовдосконаленні» (авт. Г.Д.Бабушкіна), анкету «Самооцінка» (авт. М.О.Алексєєв). Визначення соціально-когнітивного компонента гуманістичної спрямованості здійснювалося за методикою «Ціннісні орієнтації» (авт. М.Рокич), методикою «Діагностика рефлексії» (авт. А.В.Карпов) та опитувальником «Самооцінка навчально-професійних досягнень майбутніх соціальних педагогів» (розроб. та адаптов. Бочариною Н.О.). Дослідження конативного компонента

гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів проводилося за методикою КОС (авт. Б.О.Федоришин, В.В.Синявський), тесту «Оцінка рівня комунікабельності» (авт. В.А.Кан-Калик, М.Д.Нікадров), опитувальника «Потреба в спілкуванні» (авт. Ю.М.Орлов), теста-опитувальника для вимірювання мотивації афіліації (авт. А.Мехрабіана, у модифікації М.П.Магомед-Емінова).

На етапі констатувального експерименту у дослідженні взяло участь 183 студенти I-II курсів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка.

Завданням констатувального експерименту на першому етапі було вивчення особливостей розвитку складових гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів. За результатами експериментального дослідження у 20,1% респондентів зафіксовано високий рівень *культурних та професійних компетенцій (соціально-когнітивний компонент)*, про що свідчить впевненість у власних знаннях та практичних уміннях, усвідомлення значущості гуманістичних цінностей для здійснення соціально-педагогічної діяльності. Менша половина досліджуваних (42,8%) проявила середній рівень розвитку соціально-когнітивної компетенції, що визначає більш-менш достатній рівень культурних та професійних компетенцій студентів, готовність реалізувати свої знання, а при необхідності й скоригувати чи адаптувати згідно з вимогами. Низький – у 37,1% студентів, що пов'язано з недостатнім усвідомленням соціально-педагогічних знань, гуманістичних цінностей та нездатністю до моральної рефлексії.

Професійне самовизначення й самореалізація (мотиваційний компонент) виявилися на високому рівні у 18,5% студентів, у яких простежується толерантність, прагнення відповідально реалізовувати соціальні завдання на благо інших. У третини (36,4%) досліджуваних виявлено середній рівень спрямованості на соціально-педагогічну діяльність, про що свідчить мало активізована потреба у самовдосконаленні та не досить розвинена просоціальна мотивація. Низький – виявлено у 45,1% респондентів, що зумовлено їх ситуативним професійним самовизначенням, обмеженою просоціальною мотивацією та слабким прагненням до професійної ідентифікації.

Ціннісне ставлення до інших та до себе (емоційно-ціннісний компонент) констатовано на високому рівні розвитку у 21,6% досліджуваних, які вирізняються позитивним прийняттям себе як перспективного спеціаліста, адекватно оцінюють свої здібності, прагнуть взаєморозуміння з іншими, чутливі до їх потреб і проблем. Середній – визначено у 31,4% респондентів, яким властивий ситуативно-обумовлений характер прояву толерантності, надмірна контрольованість почуттів, що заважає повноцінному сприйняттю людей, допомозі іншим. Низький – виявлено у 47% студентів, що спричинено нетерпимістю до оточуючих, труднощами у встановленні контактів з людьми та егоїстичними тенденціями особистості.

Позитивна соціально-комунікативна активність (конативний компонент) на високому рівні розвитку констатована у 22,1% досліджуваних. Вони здатні створити сприятливі соціально-психологічні умови взаємодій, допомагають оточуючим, виявляючи при цьому ініціативу в спілкуванні, вирізняються вмінням легко й

швидко встановлювати контакти, спрямовані на взаєморозуміння. Середній – зафіксовано в 39,6% респондентів, що свідчить про вибірковість у комунікативній діяльності, нездатність глибоко усвідомлювати смисло-рольовий аспект особистої участі у взаємодії. У 38,3% виявлено низький рівень – вони не здатні ефективно діяти в проблемних ситуаціях, не вміють знаходити поведінкові форми адаптивного та компромісного характеру, проявляють слабку контактність у взаємодіях, схильні до нонконформізму, неспроможні до діалогічності та контактності.

Узагальнені результати експериментального дослідження соціально-когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного та конативного компонентів гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Особливості розвитку структурних компонентів гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога

Отримані результати дають підставу стверджувати, що майже половина майбутніх соціальних педагогів чітко не усвідомлюють ціннісно-рольову значущість гуманістичної спрямованості у своїй життєдіяльності, а тому не орієнтовані на умотиване оволодіння професією соціального педагога та її практичну реалізацію. Лише у п'ятій частині досліджуваних виявлено високий рівень розвитку зазначених структурних компонентів гуманістичної спрямованості, що вказує на їх психологічну готовність до самореалізації у сфері соціально-педагогічної діяльності.

Теоретичний аналіз наукових досліджень гуманістичної спрямованості особистості та проведене емпіричне дослідження дозволило визначити критерії, показники та рівні розвитку гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога. Критеріями сформованості гуманістичної спрямованості були визначені наступні: культурні та професійні компетенції; професійне самовизначення й самореалізація; ціннісне ставлення до інших; позитивна соціально-комунікативна активність. Визначені критерії використовувалися для встановлення рівнів розвитку структурних компонентів гуманістичної спрямованості: високого, середнього, низького.

Показники *високого рівня* сформованості гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога засвідчують, що в структурі особистості домінуючим є здатність до моральної рефлексії, усвідомлення гуманістичних цінностей, професійна компетентність; прагнення до професійної самореалізації та професійної ідентифікації, стійка просоціальна мотивація, потреба у самовдосконаленні; яскраво виражене почуття емпатії та толерантності, альтруїстична поведінка; прагнення до співпраці з іншими.

Студенти із *середнім рівнем* відзначаються частково актуалізованими культурними та професійними компетенціями, помірно вираженою здатністю до моральної рефлексії, недостатнім усвідомленням гуманістичних цінностей; нестійкою просоціальною мотивацією, недостатнім прагненням до самовдосконалення та професійної ідентифікації; нестійкими проявами чуйності та щирості, помірно вираженим почуттям емпатії та толерантності, ситуативно альтруїстичною поведінкою; посереднім проявом позитивної контактності та конструктивних діалогів у взаємодіях.

Низький рівень сформованості гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога відзначається неактуалізованими культурними та професійними компетенціями, незвиненою моральною рефлексією, неусвідомленням значущості гуманістичних цінностей; відсутністю просоціальної мотивації, нереалізованим прагненням до професійного самовираження та професійної ідентифікації; ситуативно-зумовленими проявами емпатії, толерантності та альтруїстичної поведінки, відсутністю співтворчості та обмеженими комунікативними зв'язками у різних видах діяльності.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дало змогу побудувати психологічну модель гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога (рис.2)

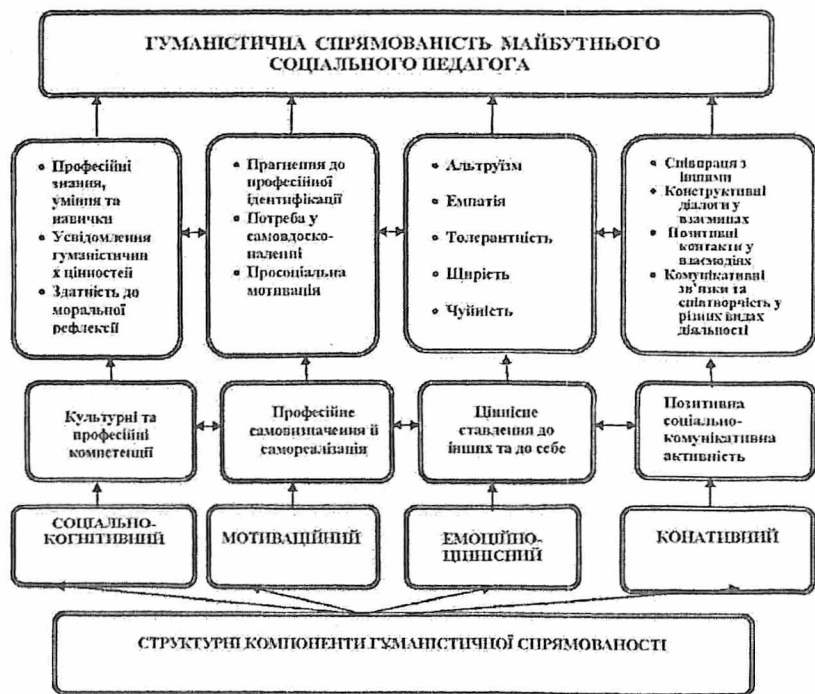

Рис. 2. Психологічна модель гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога

Для підтвердження функціонального зв'язку між компонентами гуманістичної спрямованості та визначення провідних складових у її структурі був проведений кореляційний та факторний аналіз (табл.1). Висота кореляційного зв'язку виявлялася за допомогою коефіцієнта Пірсона (r).

За кореляційною матрицею простежується висота кореляційних зв'язків між компонентами гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога. Виявлено помірний за висотою кореляційний зв'язок між ціннісним ставленням до інших та до себе з професійним самовизначенням та самореалізацією ($r = 0,44$ при $p \leq 0,001$). Це означає, що особистісні якості майбутнього соціального педагога – емпатія, толерантність, альтруїстична поведінка спричиняють просоціальну мотивацію та готовність до професійного самовизначення й самореалізації. Також виявлено помірний зв'язок між показниками професійного самовизначення й самореалізації та культурними та професійними компетенціями ($r = 0,31$ при $p \leq 0,001$). Це вказує на те, що усвідомлення майбутніми соціальними педагогами значущості гуманістичних цінностей, їх здатність до моральної рефлексії активізує готовність до вибору значущої для суспільства професії. Окрім того, виявлено помірний зв'язок між культурними й професійними компетенціями та ціннісним ставленням до інших та до себе ($r = 0,31$ при $p \leq 0,001$). Це свідчить про те, що осмислення та прийняття соціальними педагогами гуманних цінностей суспільства сприяє розвитку у них таких позитивних особистісних якостей, як: чуйність, щирість, толерантність тощо. Існує помірний зв'язок між позитивною соціально-комунікативною активністю та ціннісним ставленням до інших ($r = 0,31$ при $p \leq 0,001$). Отже, здатність майбутніх соціальних педагогів до позитивних контактів, конструктивних діалогів, співпраці з іншими зумовлюється їх альтруїстичною поведінкою.

Таблиця 1

Показники кореляційного (r) та підсумкового фрагмента факторного аналізу (F) взаємозв'язку структурних компонентів гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога

<i>Складові гуманістичної спрямованості</i>	Культурні та професійні компетенції	Професійне самовизначення й самореалізація	Ціннісне ставлення до інших та до себе	Позитивна соціально-комунікативна активність
Культурні та професійні компетенції	-	0,31**	0,31**	0,05
Професійне самовизначення й самореалізація	0,31**	-	0,44**	0,26*
Ціннісне ставлення до інших та до себе	0,31**	0,44**	-	0,31**
Позитивна соціально-комунікативна активність	0,05	0,26*	0,31**	-
F	0,35	0,70	0,77	0,31

Примітки: ** - на рівні значущості $p \leq 0,001$

* - на рівні значущості $p \leq 0,01$

Проведений кореляційний аналіз підтвердив припущення щодо входження окремих, найбільш значущих компонентів у структуру гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога і дав можливість дослідити її як цілісне утворення особистості студента.

Провідними системоформувальними компонентами гуманістичної спрямованості згідно результатів факторного аналізу було визначено ціннісне ставлення до інших та до себе ($F=0,77$), а також готовність до професійного самовизначення й самореалізації ($F=0,70$).

Виявлення недостатньої сформованості гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки зумовили необхідність розробки спеціальної програми з метою активізації її становлення, що й стало завданням формувального експерименту.

У **третьому розділі** – «*Формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки*» – обґрунтовано програму формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога; наведено змістовні та процесуальні аспекти формувального експерименту; проаналізовано якісні показники динаміки зазначеного особистісного утворення у майбутніх соціальних педагогів експериментальної та контрольної груп; розроблено методичні рекомендації практичним психологам з підвищення сформованості гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів.

Методологічним підґрунтям для створення розвивальної програми став гуманістичний підхід, розроблений А. Маслоу, К. Роджерсом, Р. Мейєм та ін. Сутність його полягає в тому, що процес особистісного розвитку людини визначається реалізацією внутрішніх потенційних можливостей, ієрархією позитивної мотивації, особистісними виборами та відповідальністю, здатністю будувати життєві цілі й здійснювати пошук сенсу власного життя та загалом тенденціями до самовиявлення, самоактуалізації й самореалізації. В основу програми формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога покладено такі вихідні положення: кожна людина є активним суб'єктом власного розвитку; здатна робити вільний вибір; володіє власною самоцінністю і сприймає іншу людину як цінність; прагне до розкриття духовних потенціалів та ціннісного ставлення до світу інших людей і самої себе.

Мета застосування розвивальної програми полягала в цілеспрямованому розвитку в майбутніх соціальних педагогів здатності до самовиявлення й самоздійснення, усвідомлення цінності кожної людини, професійного становлення, особистісного зростання, самовдосконалення, безумовного прийняття інших, співтворчості, співучасті, альтруїзму.

Програма також спрямована на реалізацію таких завдань, як: формування навичок самоаналізу, саморозуміння та вміння будувати щирі взаєностосунки, розвиток почуття толерантності, почуття цінності інших та самоцінності, удосконалення навичок емпатії та моральної рефлексії; формування просоціальної мотивації, готовності до самовдосконалення та набуття досвіду; розвиток позитивних комунікативних умінь, конструктивної міжособистісної взаємодії, активної співпраці та гуманістичних контактів з іншими.

Впровадження цієї програми включало в себе три етапи. Перший етап – передбачав проведення роботи з практичним психологом; другий – з кураторами академічних груп; третій – розвивальну роботу зі студентами.

З метою виявлення ефективності розвивальної програми нами були сформовані дві групи – експериментальна та контрольна. Контрольна група

включала 42 особи, студенти ВНЗ. Експериментальна група відповідно складалася з 40 студентів. Формувальний експеримент проводився на базі Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М.П. Драгоманова та ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

В процесі реалізації програми основними методами роботи з практичним психологом стали: консультації, на яких обговорювались ефективні форми й методи щодо розвитку гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога та бесіди; організовані психолого-педагогічні семінари на тему: «Гуманістичні цінності: їх значення у професійній діяльності соціального педагога», «Розвиток здатності до співтворчості та співпраці з іншими у соціальних педагогів». Робота з кураторами академічних груп включала такі форми роботи: проблемний семінар «Особливості морального становлення соціального педагога», круглий стіл «Мотивація просоціальної поведінки», бесіди («Негативний вплив порушень правил етикету на взаємодію соціального педагога з учнем», «Розвиток ціннісного ставлення до інших», «Напрямки роботи куратора з особистісного зростання майбутніх соціальних педагогів» та ін.).

У межах розвивальної роботи зі студентами були проведені індивідуальні та групові консультації, лекції, бесіди, («Особистість соціального педагога як професіонала визначає його гуманістична спрямованість», «Сила альтруїзму»), проблемні ситуації («Несправедливість», «Довіра», «Безпорадність» тощо), групові обговорення, дискусії, семінари («Що таке емпатійність?», «Уміння бути чуйним», «Гуманістичні принципи у роботі соціального педагога»). Основним засобом розвивальної роботи став соціально-психологічний тренінг «Формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів». Соціально-психологічний тренінг включав 12 занять, кожне з яких тривало по 90 хвилин і проводилося один раз на тиждень у межах запланованих кураторських виховних годин.

Спираючись на результати констатувального експерименту, які засвідчили, що провідними системоформувальними компонентами гуманістичної спрямованості є ціннісне ставлення до інших та до себе, а також готовність до професійного самовизначення й самореалізації майбутнього соціального педагога, соціально-психологічний тренінг об'єднав чотири взаємопов'язані блоки тренінгових занять, що впливали на розвиток саме емоційно-ціннісного та мотиваційного компонентів. Крім того в процесі тренінгу були актуалізовані також соціально-когнітивний та конативний компоненти гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів. До першого блоку увійшло три заняття, які спрямовані на розвиток чуйності, людяності, співпереживання (вправи «Риси толерантної особистості», «Крок назустріч», «Карусель»). Другий блок скомпонований з трьох занять і включав завдання, які спрямовані на розвиток умотивованого прагнення допомогти іншим, удосконалення своїх позитивних якостей та прийняття провідних професійних ролей (вправи «Сліпі та поводитир», «Сонце доброти», «Я і моя професія»). Третій блок склали три заняття, метою яких було підвищення здатності до побудови образу іншої людини та усвідомлення свого ставлення до неї, значущості в житті кожної людини гуманістичних цінностей, набуття професійної компетентності (вправи «Рефлексія», «Гідна епітафія», «Автопілот»). Три заняття

четвертого блоку мали на меті розвиток гуманних комунікативних стилів взаємодій, співтворчості у різних видах діяльності (вправи «Луна», «Чарівне слово», «Отримусмо – віддаємо»).

Запропонована розвивальна програма виявилась ефективною, оскільки після її впровадження студенти експериментальної групи, порівняно зі студентами контрольної групи, продемонстрували вищий рівень сформованості гуманістичної спрямованості. Порівняння емпіричних якісних та кількісних показників свідчить про наявність позитивних змін у розвитку структурних компонентів гуманістичної спрямованості у студентів експериментальної групи, зокрема підвищення зазначених вище показників зафіксовано на низькому та середньому рівнях (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка розвитку структурних компонентів гуманістичної спрямованості досліджуваних контрольної та експериментальної груп $n=82$

Компоненти гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога	Рівні сформованості	Досліджувані							
		Експериментальна група (ЕГ, n=40)				Контрольна група (КГ, n=42)			
		до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
		%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть
Емоційно-ціннісний	високий	12,5	8	31,2	13	14,3	8	19,3	10
	середній	40,6	15	59,4	23	34,3	15	38,3	15
	низький	46,9	17	9,4	4	51,4	19	42,4	17
Мотиваційний	високий	21,9	10	40,6	15	20	10	23,8	11
	середній	31,2	13	53,1	20	37,1	15	37,4	15
	низький	46,9	17	6,3	5	42,9	17	38,8	16
Соціально-когнітивний	високий	15,6	8	29,8	12	25,7	12	22,7	11
	середній	37,5	15	51,5	20	28,6	13	40,5	16
	низький	46,9	17	18,7	8	45,7	17	36,8	15
Конативний	високий	15,6	8	34,4	14	17,1	7	21,1	8
	середній	40,6	15	62,5	24	34,3	15	30,7	14
	низький	43,8	17	3,1	2	48,6	20	48,2	20

Високі показники позитивних змін зафіксовано в розвитку *емоційно-ціннісного компонента* (ЕГ=59,4% порівняно з КГ=38,3%) гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів, що вказує на сформованість особистісно-значущих почуттів, які проявили студенти під час проходження навчально-виробничої практики. У роботі з дітьми-сиротами спостерігалася здатність до співчуття, співпереживання. З батьками та учнями - безумовне прийняття та прагнення надати безкорисливу допомогу. Досить високі показники змін виявлено в розвитку *мотиваційного компонента* (ЕГ=53,1% порівняно з КГ=37,4%), що свідчить про достатній рівень психологічної готовності до професійного самовизначення, актуалізацію просоціальних мотивів та установку на самовдосконалення. За час проходження практики у студентів значно зросла

кількість обґрунтованих намірів щодо професійних перспектив, зумовлених об'єктивною самоосмисленістю та адекватною оцінкою власних здібностей та можливостей на основі вивчення позитивного досвіду шкільного соціального педагога та участі у практичній діяльності. Помітні показники змін виявлено в розвитку *соціально-когнітивного компонента* ($EF=51,5\%$ порівняно з $KГ=40,5\%$), що свідчить про підвищення здатності до моральної рефлексії, розуміння пріоритетності гуманістичних цінностей у набутті професійної компетентності, яку продемонстрували студенти під час участі у загальношкільних заходах: «Соціальне середовище — необхідна умова соціалізації особистості», «Найгірший злочин – це байдужість. Не будь байдужим».

Найвища амплітуда динамічних змін виявлена в розвитку *конативного компонента* ($EG=62,5\%$ порівняно з $KГ=30,7\%$), що свідчить про успішне становлення позитивної соціально-комунікативної активності майбутніх соціальних педагогів. Це виявилось у різних видах діяльності студентів: у продуктивних комунікативних зв'язках з учнями та педагогами, конструктивних діалогах з девіантними підлітками, співтворчості та співпраці з сім'ями під час проведення соціального проєкту «Наповнимо світ добром».

Враховуючи результати формувального експерименту, ми обґрунтували й запропонували практичним психологам методичні рекомендації по формуванню гуманістичної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне вивчення особливостей формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога, визначено сутність поняття «гуманістична спрямованість соціального педагога», розкрито специфіку розвитку особистісних характеристик структурних компонентів гуманістичної спрямованості, обґрунтовано критерії, рівні й показники її сформованості, розроблено та експериментально апробовано програму формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.

1. Теоретичний аналіз проблеми гуманізації особистості показав, що гуманізація соціальних інститутів і особистісне зростання – це процеси, що взаємно обумовлюють один одного. Гуманізація особистості передбачає єдність загальнокультурного, соціально-морального та професійного розвитку людини, який можливий завдяки демократизації освіти, створення умов для творчого саморозвитку особистості. Виходячи з особистісно орієнтованої концепції, сутністю гуманізації особистості є емпатія й глибока повага до неї, врахування її індивідуальності, її ціннісне ставлення до суспільства та до іншої людини. Важливе місце в гуманізації особистості має її спрямованість.

Гуманістична спрямованість майбутнього соціального педагога є інтегрованим особистісним утворенням, що акумулює в собі просоціальні мотиви, альтруїстичні установки, гуманістичні переконання, які визначають стиль педагогічної взаємодії на засадах морально-етичної культури. Структура гуманістичної спрямованості

включає соціально-когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та конативний компоненти. Критеріями сформованості гуманістичної спрямованості є: культурні та професійні компетенції; професійне самовизначення й самореалізація; ціннісне ставлення до інших та до себе; позитивна соціально-комунікативна активність.

2. Майбутнім соціальним педагогам притаманні такі рівні сформованості гуманістичної спрямованості: *високий*, що характерний для майбутніх соціальних педагогів, у особистості яких домінуючим є здатність до моральної рефлексії, усвідомлення гуманістичних цінностей, культурні та професійні компетенції; прагнення до професійної самореалізації та професійної ідентифікації, стійка просоціальна мотивація, потреба у самовдосконаленні; яскраво виражене почуття емпатії та толерантності, альтруїстична поведінка; прагнення до співпраці з іншими; *середній* – властивий майбутнім соціальним педагогам, які відзначаються частково актуалізованими культурними та професійними компетенціями, помірно вираженою здатністю до моральної рефлексії, недостатнім усвідомленням гуманістичних цінностей; нестійкою просоціальною мотивацією, недостатнім прагненням до самовдосконалення та професійної ідентифікації; нестійкими проявами чуйності та щирості, помірно вираженим почуттям емпатії та толерантності, ситуативною альтруїстичною поведінкою; посереднім проявом позитивної контактності та конструктивних діалогів у взаємодіях; *низький* – відзначається неактуалізованими культурними та професійними компетенціями, нерозвиненою моральною рефлексією, неусвідомленням значущості гуманістичних цінностей; відсутністю просоціальної мотивації, нереалізованим прагненням до професійного самовираження та професійної ідентифікації; ситуативно-зумовленими проявами емпатії, толерантності та альтруїстичної поведінки, відсутністю співтворчості та обмеженими комунікативними зв'язками у різних видах діяльності.

3. Більшість майбутніх соціальних педагогів чітко не усвідомлюють ціннісно-рольову значущість гуманістичної спрямованості у своїй життєдіяльності, а тому не орієнтовані на мотивоване оволодіння професією соціального педагога та її практичну реалізацію. Лише у незначній частині досліджуваних виявлено високий рівень розвитку зазначених структурних компонентів гуманістичної спрямованості, що вказує на їх психологічну готовність до самореалізації у сфері соціально-педагогічної діяльності.

Виявлено, що ціннісне ставлення до інших та до себе (емоційно-ціннісний компонент) та професійне самовизначення й самореалізація (мотиваційний компонент) знаходяться на низькому рівні розвитку. Культурні та професійні компетенції (соціально-когнітивний компонент) та позитивна соціально-комунікативна активність (конативний компонент) – на середньому рівні з тенденцією до низького.

4. Теоретичними засадами формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога є положення гуманістичного підходу, згідно з якими гуманістична спрямованість досліджується як особистісне утворення, що є результатом прагнення до неперервного розвитку і самореалізації, завдяки смислам та цінностям, якими особистість керується у своєму виборі.

Підвищенню рівня сформованості гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога сприяє застосування спеціальної психологічної програми, яка

включає: проведення бесід, консультацій, психолого-педагогічних семінарів, круглих столів з практичним психологом та кураторами академічних груп; проведення індивідуальних і групових консультацій, лекцій, бесід, проблемних ситуацій, групових обговорень, дискусій, семінарів та соціально-психологічного тренінгу зі студентами.

5. Реалізація авторської програми формування гуманістичної спрямованості зумовлює суттєві позитивні зміни в рівнях розвитку особистісних показників емоційно-ціннісного, мотиваційного соціально-когнітивного та конативного компонентів гуманістичної спрямованості студентів. Якісна динаміка пояснюється розвитком здатності до співчуття, співпереживання, безумовного прийняття та прагнення надати безкорисливу допомогу іншим. Це сприяє актуалізації у майбутніх соціальних педагогів просоціальних мотивів, прагненню до самовдосконалення та сформованості психологічної готовності до професійного самовизначення. Зростає рівень здатності до моральної рефлексії, пріоритетності гуманістичних цінностей у набутті професійної компетентності, що задовольняє сучасні вимоги до практичної діяльності, підвищується потенціал становлення позитивної соціально-комунікативної активності майбутніх соціальних педагогів, що проявляється у продуктивних комунікативних зв'язках, конструктивних діалогах та співтворчості у різних видах діяльності.

Розроблено методичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення роботи практичних психологів з підвищення сформованості гуманістичної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога. Глибшого вивчення потребує питання щодо засобів і форм організації взаємодії і співпраці викладачів педагогічного вищого навчального закладу та студентів – майбутніх соціальних педагогів; розкриття активного впливу досвідчених викладачів на особистість студента; генезису прояву природних психофізіологічних передумов формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Бочаріна Н.О. Проблема гуманізації особистості, її дослідження у зарубіжній психології / Н.О. Бочаріна // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К. : «ГНОЗІС», 2005. – Т. VII. – Вип. 7. – С. 26–33.
2. Бочаріна Н.О. Розробка проблеми гуманізації особистості у вітчизняній психології / Н.О. Бочаріна // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2006. – № 1(12). – С. 37–45.
3. Бочаріна Н.О. Формування гуманістичної спрямованості особистості соціального педагога / Н.О. Бочаріна // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2006. – № 4(18). – С. 120–128.
4. Бочаріна Н.О. Взаємодія соціального педагога з практичним психологом як чинник гуманізації діяльності соціального педагога / Н.О. Бочаріна // Гуманітарний вісник ДНВЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені

Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – Вип. 10. – С. 31–34.

5. Бочаріна Н.О. Наукові підходи до визначення гуманістичних якостей особистості / Н.О. Бочаріна // Актуальні проблеми психології. / за ред. акад. С.Д. Максименка. – К. : Главник, 2008. – Том X. – Вип. 3. – С. 74–80.

6. Бочаріна Н.О. Методи дослідження гуманістичної спрямованості особистості майбутнього соціального педагога / Н.О. Бочаріна // Актуальні проблеми психології. – Том X. – Вип. 8. / за ред. акад. С.Д. Максименка. – К. : Главник, 2008. – С. 90–96.

7. Бочаріна Н.О. Сутність поняття «гуманістична спрямованість особистості» майбутнього педагога / Н.О. Бочаріна // Гуманітарний вісник ДНВЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 262–265.

8. Бочаріна Н.О. Роль професійно-особистісних якостей соціального педагога у наданні психологічної допомоги / Н.О. Бочаріна // II Міжнародний науково-практичний конгрес «Проблеми розвитку сучасної психологічної допомоги: концепції та практики». – Гурзуф. – МДЦ «Артек», 2009. – С. 311–319.

9. Бочаріна Н.О. Соціально-психологічні чинники формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів / Н.О. Бочаріна // ДП «Видавничий дім «Персонал», – м. Київ. – Матеріали III Міжнародного форуму «Суспільство XXI століття: соціально-психологічні проблеми гармонізації та гуманізації». – Психологія : теоретичні і практичні дослідження. – МАУП. – 2010. – С. 27–30.

10. Бочаріна Н.О. Дослідження особливостей прояву гуманістичної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів / Н.О. Бочаріна // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Кам'янець-Подільськ : «Аксиома», 2010. – Вип. 9. – С. 45–55.

11. Бочаріна Н.О. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх соціальних педагогів у процесі особистісно-орієнтованого виховання / Н.О. Бочаріна // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2010. – Вип. 10. – С. 53–62.

12. Бочаріна Н.О. Теоретичний аналіз проблеми гуманізації особистості в наукових дослідженнях / Н.О. Бочаріна // Гуманітарний вісник ДНВЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип. 19. – С. 282–287.

13. Бочаріна Н.О. Розвиток гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога / Н.О. Бочаріна // Гуманітарний вісник ДНВЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 21. – С. 346–350.

14. Бочаріна Н.О. Особливості розвитку структурних компонентів гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога / Н.О. Бочаріна // Гуманітарний вісник ДНВЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 22. – С. 276–280.

АНОТАЦІЇ

Бочаріна Н.О. Психологічні особливості формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей формування гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога.

У роботі представлено узагальнені результати теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми гуманістичної спрямованості особистості. Визначено її зміст, виділено структурні компоненти (соціально-когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та конативний), критерії сформованості (культурні та професійні компетенції; професійне самовизначення й самореалізація; ціннісне ставлення до інших та до себе; позитивна соціально-комунікативна активність), показники та рівні (високий, середній, низький).

Виявлено недостатній рівень сформованості структурних компонентів гуманістичної спрямованості.

Обґрунтовано, розроблено та апробовано розвивальну програму, спрямовану на активізацію становлення складових гуманістичної спрямованості. Розроблено методичні рекомендації практичним психологам з підвищення сформованості гуманістичної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: гуманістична спрямованість особистості, гуманістична спрямованість гуманістична спрямованість майбутнього соціального педагога, культурні та професійні компетенції, професійне самовизначення, гуманістичне ставлення до інших, позитивна соціально-комунікативна активність.

Бочарина Н.А. Психологические особенности формирования гуманистической направленности будущего социального педагога. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2011.

Дисертація посвящена исследованию проблемы психологических особенностей формирования гуманистической направленности будущего социального педагога. В работе представлены обобщенные результаты теоретического анализа научной литературы по проблеме гуманистической направленности личности. Гуманистическая направленность будущего социального педагога определяется как интегративное личностное образование, аккумулирующее в себе просоциальные мотивы, альтруистические установки, гуманистические убеждения, которые определяют стиль педагогического взаимодействия на основе морально-этической культуры. В структуре гуманистической направленности выделены социально-когнитивный, мотивационный, эмоционально-ценностный и конативный компоненты.

Социально-когнитивный компонент взаимосвязан с уровнем владения студентами моральной рефлексией, осознанием гуманистических ценностей, профессиональными знаниями, практическими умениями и навыками. Мотивационный компонент детерминруется развитием просоциальной мотивации, потребности в самоусовершенствовании, стремлением к профессиональной идентификации. Эмоционально-ценностный компонент определяется развитием

таких личностных детерминант, как искренность, толерантность, эмпатия и альтруизм. Становление конативного компонента гуманистической направленности детерминируется позитивными коммуникативными связями в различных видах деятельности, потребностью в установлении позитивных контактов во взаимодействиях, конструктивных диалогов и сотрудничеством с окружающими.

Определены критерии формирования гуманистической направленности (культурные и профессиональные компетенции; профессиональное самоопределение; ценностные отношения к другим и к себе; позитивная социально-коммуникативная активность), показатели и уровни (высокий, средний, низкий) представленного феномена.

Виявлено, что ценностное отношение к другим и к себе (эмоционально-ценностный компонент) и профессиональное самоопределение и самореализация (мотивационный компонент) пребывают на низком уровне развития. Культурные и профессиональные компетенции (социально-когнитивный компонент) и позитивная социально-коммуникативная активность (конативный компонент) – на среднем уровне с тенденцией к низкому.

Обоснована, разработана и апробирована развивающая программа, направленная на активизацию становления составляющих гуманистической направленности. Разработаны методические рекомендации практическим психологам по повышению уровня гуманистической направленности будущего социального педагога.

Ключевые слова: гуманистическая направленность личности, гуманистическая направленность будущего социального педагога, культурные и профессиональные компетенции, профессиональное самоопределение, ценностное отношение к другим, позитивная социально-коммуникативная активность.

Bocharina N.O. Psychological peculiarities of forming of humanistic direction of future social teacher. – Manuscript.

The dissertation for getting scientific degree of candidate of psychological sciences in speciality 19.00.07. – pedagogical and age psychology. – The National pedagogical university named after M.P. Drahomanov, Kyiv, 2012.

The dissertation research is devoted to the learning of psychological peculiarities of forming of humanistic direction of future social teacher.

The generalized results of theoretical analysis of scientific literature from problem of humanistic direction of person are represented in a research. Her content is determined, the structural components (social and cognitive, motivational, emotional and valuable, conative) are emphasized, the criterions of forming (cultural and professional competences; professional self-determination and self-realization; valuing attitude to other and to itself; positive social and communicative activity), indices and levels (high, middle, low).

The deficient level of formation of structural components of humanistic direction is revealed in it.

The developing program directing to formation of components of humanistic direction is grounded, treated, approbated. Methodical recommendations of the practical psychologists from rise of forming of humanistic direction in future social teachers are developed.

Key words: humanistic direction of personality, humanistic direction of future social teacher, cultural and professional competences, professional self-determination, humanistic attitude to other, positive social and communicative activity.

НБ НПУ

100132120

Підписано до друку 15.05.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 317
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

